

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Головатий В.Я.

аспірант,

Львівський національний університет імені Івана Франка

УНІФІКАЦІЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ В КОНТИНЕНТАЛЬНОМУ ТА ЗАГАЛЬНОМУ ТИПІ ПРАВОВИХ СИСТЕМ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Процеси глобалізації та інтеграції в Європі сприяли створенню специфічного правового простору у межах якого спостерігається зближення правових систем загального та континентального права, уподібнення під впливом європейських міжнародних правових стандартів правового регулювання у всіх європейських національних системах. Не стоїть осторонь цих процесів і сучасна правова система України, яка ідентифікується з континентальним типом. Реформування правової системи України в цілому, її судової системи, зокрема під кутом зору цих процесів, ставить питання про створення дієвої системи захисту інтересів учасників суспільних відносин, якісного судочинства, ефективного правосуддя. Важливу роль у цих процесах відіграє уніфікована судова практика, а кращі здобутки у цій сфері, що досягнуті у сучасних правових системах континентального та загального права, можна використати для реформування судової системи України. Як у зарубіжній, так і в українській юридичній літературі питанням судової практики та правової уніфікації приділяється належна увага, проте малодослідженими і на даний час залишаються питання природи уніфікації судової практики, її видових особливостей, подібних та відмінних її ознак, що є характерним для різних правових систем.

Аналіз уніфікації судової практики дозволяє виокремити такі притаманні їй ознаки: 1) вона є різновидом правової уніфікації; 2) її метою є забезпечення ефективного правосуддя, правозастосування; 3) вона є способом створення системи типових моделей правової кваліфікації та інтерпретації норм права; 4) основний спосіб містить прийоми створення типових моделей правової кваліфікації, а також прийоми створення правил – роз'яснень змісту норм права (їх інтерпретації); 5) факультативним способом уніфікації для низки систем є узагальнення судової практики; 6) об'єктивуються результати уніфікації в рішеннях суду та інших судових актах; 7) здійснюється уніфікація судової практики компетентними суб'єктами судової системи (професійним суддею, суддями, його колегіальними чи іншими спеціально уповноваженими органами судової системи); 8) їх діяльність передбачена чинними джерелами права; 9) матеріали судової практики публікуються в офіційних друкованих

джерелах; 10) призначення уніфікації – забезпечення стабільності судової практики завдяки створенню єдиної її системи [1, с. 22].

Ці ознаки характерні для уніфікації судової практики як явища, проте для кожної національної системи будуть притаманні відповідні особливості. Такі особливості притаманні і для двох класичних типів правових систем: загального (англо-американського) та континентального (романо-германського) права.

Аналіз уніфікації судової практики в цих типах правових систем свідчить про наявність у них як відмінних, так і подібних ознак. До подібних ознак слід віднести такі: для обох типів притаманним є використання як нормативно-правової, так і правозастосовчої та правотлумачної уніфікації; для нормативно-правової, правозастосовчої та правотлумачної притаманні елементи як матеріальної, так і процесуальної уніфікації; результатом нормативно-правової уніфікації є судові рішення, що об'єктивують прецедентну норму права, тобто, створюється судовий нормативно-правовий прецедент (джерело права); вищі судові інстанції наділяються правотворчими повноваженнями; уніфікація судової практики містить елементи правозастосовчої та правотлумачної уніфікації; уніфікована судова практика є системою типових моделей правової кваліфікації та інтерпретації норм права, що створюються уповноваженими на те вищими судовими інстанціями в межах їх юрисдикції та компетенції; результати уніфікації (правозастосовчі та правотлумачні типові моделі) фіксуються у судових рішеннях, що приймаються у процесі розгляду справи (правозастосовчих чи правотлумачних прецедентах, що не визнаються джерелами права); ці рішення публікуються у друкованих джерелах; призначення уніфікації в обох типах – досягнення правової стабільності з метою забезпечення ефективності правосуддя.

Разом з тим, уніфікації судової практики в континентальному та загальному типах правових систем притаманні і відмінні ознаки. Так, хоча і для нормативно-правової і для правозастосовчої та правотлумачної уніфікації притаманні елементи і матеріальної і процесуальної уніфікації, проте у континентальному праві завжди переважає матеріальна, а в загальному використовується як матеріальна, так і процесуальна. Що ж до нормативно-правової уніфікації, то її частка є значно меншою у континентальному праві, але спостерігається її велика питома вага у загальному праві.

У юридичній літературі уніфікація трактується як спосіб створення уподібнених (однакових) нормативно-правових приписів із метою забезпечення ефективного правового регулювання [2, с. 207], а уніфіковані норми права – як однотипні юридичні правила, що однакового регулюють суспільні відносини або створюють уподібнену основу для цього [3, с. 97].

Наявність незначної частки нормативно-правової уніфікації у континентальному праві пов'язано з питомою вагою нормотворчих повноважень у вищих судових інстанцій. Такі повноваження у вищих судів цього типу є винятковими, чітко визначені законом, а відтак і результатом такої уніфікації може бути лише судові рішення, а саме, модифіковані судові прецеденти та прецеденти за аналогією (*ad hoc*).

У юридичній літературі судові прецеденти поділяються на: судові рішення за аналогією, що приймаються у кожному конкретному випадку (*ad hoc*); переконливі рішення Верховних судів; судове звичаєве право (послідовні однотипні рішення Верховного Суду, що приймаються впродовж тривалого часу); модифіковані судові прецеденти (прийняття яких дозволяється законом); класичні судові прецеденти [4, с. 175].

Уніфікація судової практики в континентальному праві містить елементи як правозастосовчої, так і правотлумачної уніфікації. Водночас у загальному типі правових систем переважає правотлумачна уніфікація. Так, зокрема, у Великобританії така уніфікація здійснюється на підставі спеціального Закону «Про правила тлумачення» [5, с. 210].

Уніфікація судової практики у континентальному типі правових систем здійснюється вищими судовими інстанціями та органами конституційного правосуддя, що передбачено законом. У системах загального права уніфікацію судової практики здійснюють лише вищі суди і це визначається як законом так і процесуальними правилами, що створені Верховними судами. Так, в Італії скеровує судову практику Пленум Державної Ради, рішення якої не є обов'язковими для інших адміністративних судів [6, с. 148]. А найвищий суд Італії – касаційний, забезпечує чітке дотримання та однотипне тлумачення закону [6, с. 144]. А згідно ст. III Конституції США – судова влада поширюється на всі справи, які розглядаються за загальним правом, правом справедливості і виникають на підстав Конституції, законів та договорів укладених від імені держави [7, с. 292-293].

Основні типові моделі правової кваліфікації та інтерпретації норм права у континентальному типі фіксуються, насамперед, у судових рішеннях, а саме – переконливих судових прецедентах, а також прецедентах судового звичаєвого права (*customary law*). В англо-американському типі ці типові моделі об'єктивуються у рішеннях суду, зокрема, в Англії у переконливих (необов'язкових) прецедентах; в США – в ненормативних (необов'язкових) судових прецедентах.

Такі судові рішення, на думку Р. Леже, у системах континентального права, зокрема Німеччини та Франції, мають переконливе значення для вирішення наступних конкретних справ, але це не позбавляє суддю в майбутньому свободи у прийнятті рішення та можливості змінити свою думку [8, с. 84-85].

А Ж.-Л. Бержель зазначає, що роль судді у цій системі в основному полягає у застосуванні закону, інтерпретації та заповненні прогалін, тому судові рішення не повинні мати юридичної сили для будь-кого [9, с. 136-137].

Важливі судові рішення публікуються, насамперед, на сайтах судових інстанцій, як і результати судової практики. В континентальному праві судові рішення, що містять типові моделі публікуються в офіційних джерелах. В англо-американському типі правових систем вони публікуються і в неофіційних джерелах, але згодом можуть стати загальноновизнаними. Наприклад, Інкорпоративна рада судових звітів Англії та Уельсу публікує судові прецеденти в «Судових звітах». І хоча вона не має статусу офіційного суб'єкта видання цих звітів, проте її публікації вважаються офіційними [5, с. 117].

Вищевикладене дозволяє констатувати, що хоча категорія «уніфікація судової практики» притаманна, в основному, континентальному праву, проте є доволі затребуваною і в загальному праві. І хоча для загального права характерною є категорія «судовий прецедент», проте питання уніфікації та забезпечення однотипності правозастосування вона в повній мірі не дозволяє проаналізувати. Втім, це можливо здійснити за допомогою категорії «уніфікована судова практика».

Судові рішення, які об'єктивують типові моделі правової кваліфікації та інтерпретації права, не визнаються джерелами права ні в континентальному ні в загальному праві, але є затребуваними для аргументації майбутніх судових рішень (часто під загрозою їх скасування).

Аналіз уніфікації судової практики як діяльності по формуванню типових моделей правової кваліфікації та інтерпретації норм права у загальному та континентальному праві, дозволяє констатувати, що вона здійснюється різними шляхами, проте в обох системах є однакова мета – забезпечення ефективності правосуддя, правозастосування, правового регулювання в цілому.

Список використаних джерел:

1. Головатий В.Я. Загальнотеоретична характеристика уніфікації судової практики. Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія право. – 2016. – Вип. 37 – Т. 1 – С. 19-23.
2. Монастирський О.П. Нормативно-правова уніфікація: загальнотеоретична характеристика // Митна справа. – № 4(70) 2010, частина 2. – С. 204-208.
3. Тихомиров Ю.А. Курс сравнительного правоведения – М.: Издательство НОРМА. – 1996. – 432 с.
4. Осакве К. Сравнительное правоведение: схематический комментарий. – М.: Юристъ, 2008. – 830 с.
5. Романов А.К. Право и правовая система Великобритании: учебное пособие. – М. 2010, 288 с.
6. Судебные системы европейских стран. Справочник / Перевод с франц. Д.И. Васильева и с англ. О.Ю. Кобякова. – М.:Международные отношения, 2002. – 336 с.
7. Боботов С.В., Жигачев М.Ю. Введение в правовые системы США – М.: Издательство НОРМА. – 1997. – 333 с.
8. Леже Р. Великие правовые системы современности: сравнительно-правовой подход / Раймон Леже: пер. с фр. [Грядов А.В.] – М.: Волтерс Клувер, 2009. – 584 с.
9. Бержель Ж.-Л. Общая теория права / Под общ. ред. В.И. Даниленко / Пер. с фр. – М.: Издательский дом NOTA BENE. – 2000. – 576 с.